

Druhá časť

AKO ZAČAŤ

5

Výber témy

V mnohých pregraduálnych spoločenskovedných kurzoch sa oceňujú skôr pasívne vedomosti než schopnosť pracovať s vlastnými myšlienkami. Študenti sú často vedení k tomu, aby lepšie prekonávali prekážky a prešli na skúškach, a nie k tomu, aby využívali svoje vedomosti vo výskume alebo v praxi.

Na kurzoch kvalitatívnej metodológie sa stretávame s týmto javom vtedy, keď kurzy podnecujú študentov, aby sa učili naspamäť kritiku kvantitatívneho výskumu, a poskytujú iba minimálnu prax v súvislosti s alternatívnymi metódami. A naopak, na kurzoch kvantitatívnych metód sa študent učí naspamäť recepty, ktoré *môžu* prakticky využiť pri rozpracovávaní výskumného návrhu (napr. definovanie premenných a nástrojov na meranie).

V tomto kontexte predstavuje výber témy, ktorá sa bude skúmať kvalitatívnymi metódami, veľmi riskantnú aktivitu. Výber témy totiž vyžaduje skôr zaviazanie sa konkrétnym postupom než opakovanie predkladaných „kritík“.

V tejto konfrontácii študenti často nechcú riskovať a zvolia si jednu z troch zdanlivo „málo riskantných“ stratégií:

- Zjednodušujúci induktivizmus,
- taktiku „kuchynskej výlevky“,
- veľkú teóriu.

Skôr než ponúknem nejaké uspokojivejšie riešenia, stručne prejdem všetky tieto možnosti.

ZJEDNODUŠUJÚCI INDUKTIVIZMUS

V mnohých spoločenských vedách bolo pre kvalitatívnu tradíciu charakteristické, že sa vymedzovala v opozícii voči prísnemu výskumnému plánu, ktorý vyžadovala väč-

šina kvantitatívnych prác. Preto si antropológovia vybrali svoj kmeň, usídlili sa, naučili sa jazyk a nerobili nič okrem písania denníka z práce v teréne. Podobne sociologickí etnografi identifikovali nejakú činnosť, inštitúciu alebo subkultúru a jednoducho sa „potĺkali“. V obidvoch prípadoch spočívala hlavná snaha uchopiť „realitu“ v jej každodennej podobe.

Títo výskumníci dúfali, že sa význam nejakým spôsobom „vynorí“ sám od seba, keď sa tak „hlboko“ vnoria do skúmaného prostredia. Boli presvedčení, že akékoľvek definovanie tém alebo konceptov predchádzajúce výskumu by bolo iba prekážkou na ceste k citlivému porozumeniu časti toho kultúrneho sveta, ktorého pôsobeniu sa vystavili.

V šesťdesiatych rokoch 20. storočia toto presvedčenie očividne podporila slávna myšlienka Gläsera a Straussa o tom, že teória je „zakotvená“ v dátach a nepredpokladá sa vopred, na začiatku výskumnej štúdie. Je ironické, no pochopiteľné, že predstavu o kvalitatívnom výskume ako neštruktúrovanom „vystavení sa pôsobeniu“ sveta podporili aj kvantitatívni výskumníci. V jednom kvantitatívnom texte sa dozvedáme, že:

Terénny výskum je v podstate vnorením sa do prirodzene prebiehajúceho ... súboru udalostí za účelom získať poznatky o situácii z prvej ruky (Singleton et al., 1988, s. 11).

Tak ako hrubí induktivisti, hovorí aj Singleton s kolegami o „situácii“, ako keby „realita“ bola jednotný, statický objekt čakajúci na pozorovanie. V duchu kvalitatívnych výskumníkov tohto typu aj oni zdôrazňujú „vnorenie sa“ a dávajú ho implicitne do protikladu k nasledujúcemu, užšie zameranému výskumu. Vtedy to zdôrazňujú, keď kvalitatívny alebo terénny výskum stotožňujú s „exploráciou“ a „deskripciou“ (1988, s. 296), a odobrujú terénny výskum v prípadoch, „keď sa vie pomerne málo o predmete skúmania“ (1988, s. 298–299).

Túto zdanlivú jednomyselnosť na obidvoch stranách výskumného spektra si všimli aj autori jedného textu o kvalitatívnej metodológii:

Podľa bežnej predstavy kvalitatívny výskum redukuje predštruktúrovanie a prísny plán na minimum (Miles a Huberman, 1984, s. 27).

Miles a Huberman upozorňujú na dve námietky proti tomuto stanovisku a na pohodlný konsenzus, ktorý ho podporuje: všadeprítomnosť teórie a potreba výskumného plánu. Oboje postupne stručne preskúvam.

Po prvé, „každý výskumník, bez ohľadu na to, do akej miery je neštruktúrovaný alebo induktívny, pristupuje k práci v teréne s určitými podnetmi, zameraním a nástrojmi, podľa ktorých sa orientuje“ (1984, s. 27). Ako upozorňujú Gubrium a Holstein, aj zdanlivo ateoretická pozícia niektorých etnografov vychádza z teórie:

Výzva „minimalizovať presupozície“ za účelom zažiť svet subjektov v ich vlastných pojmoch je kľúčom k *naturalistickému* výskumu (1997, s. 34, zdôraznil som ja).

Preto predstavuje obraz o obyčajnom „potĺkaní sa“ s cieľom vernej reprezentácie sveta subjektov príhodný mýtus odvodený z teórie, ktorú Gubrium a Holstein označujú ako „naturalizmus“. Samozrejme, bez určitej konceptuálnej orientácie by človek nerozpoznal „pole“, ktoré skúma. Problém preto spočíva v tom, že mnohí skrytí naturalisti nedokážu priznať závislosť ich výskumu na teórii.

Druhá námietka voči prostému vyrazeniu do terénu a navodeniu pozorovaní spočíva v tom, že to môže slúžiť ako ospravedlnenie lajdáckeho výskumu bez zamerania. Masonová (1996, s. 6) odmieta názor, že kvalitatívny výskum dokáže iba „popísať“ alebo „preskúmať“ sociálny svet. Ako zdôrazňujú Miles a Huberman, takýto výskum bez zamerania môže predstavovať recept na katastrofu:

čím voľnejší je počiatočný plán, tým menej selektívny je zber dát; osobe, ktorá čaká na vynorenie sa kľúčových konštruktov alebo pravidielností na mieste pozorovania, sa na začiatku zdá byť dôležité *všetko*, a to čakanie môže byť dlhé (1984, s. 28).

Takýto čisto induktívny prístup môže byť navyše slepý voči potrebe vytvárať kumulatívne súbory poznatkov. Ak to nie je úmyselný protivedecký manéver, môže vyznieť takýto prístup jednoducho naivne. V dvadsiatych a tridsiatych rokoch 20. storočia študenti, pracujúci na výskumoch v Chicagu, po výzve Roberta Parka, aby opustili lavice a vyšli do panenského prostredia pouličného života v meste (pozri Bulmer, 1984), mohli odôvodniť svoje induktivistické ciele. V šesťdesiatych rokoch 20. storočia však dokonca aj Gläser a Strauss (1967) požadovali, aby terénni výskumníci uvažovali o „formálnych teóriách“, ktoré by bolo možné vypracovať zo zdanlivo izolovaných, nezávislých induktívnych výskumov.

Na prelome storočia by bol kvalitatívny výskum skutočne v žalostnom stave, keby nebol rozpracoval takéto teórie a súvisiace kumulatívne súbory poznatkov. Ako som sa vyjadril nedávno:

kvalitatívny výskum už viac nemusíme považovať za provizórny alebo nepodložený východiskovými hypotézami. Je to preto, že kvalitatívne výskumy už nahromadili použiteľný, zhrnujúci súbor poznatkov (Silverman, 1997a, s. 1).

Niekedy ponúkne publikovaná literatúra alebo (v prípade skúsených výskumníkov) vlastná práca hypotézu, ktorá si žiada overiť, alebo je zrelá na retestovanie. Ak je to tak, najmä ak predchádzajúci výskum vychádzal z teoretického prístupu, s ktorým sympatizujete, hrozilo by v prípade, že by ste sa pokúšali začať odznova, nebezpečenstvo, že budete znovu vynachádzať koleso.

Samozrejme, ako som poukázal v kapitole 2, neznamená to, že by ste sa mali nevyhnutne držať iba svojich pôvodných myšlienok. Krása kvalitatívneho výskumu spočíva v tom, že jeho bohaté dáta ponúkajú príležitosť zmeniť zameranie podľa priebežných výsledkov analýzy. Takéto zmeny zamerania však, podobne ako pôvodný výskumný projekt, nevznikajú na zelenej lúke, ale odrážajú sotva postrehnutelnú súhru medzi teóriou, konceptmi a dátami.

TAKTIKA „KUCHYNSKEJ VÝLEVKY“

Ako s každou radou, môžete to prehnať aj s radou vyhýbať sa zjednodušujúcemu induktivismu. Pri príprave vášho prvého výskumného projektu budete mať pokušenie zvoliť si veľmi širokú tému. Zahrnutie všetkých aspektov problému, na ktoré môžete len pomyslieť, vo vás vzbudí nádej, že preukázate šírku svojich vedomostí a urobíte dojem na potenciálnych supervízorov.

Žiaľ, takýto „výlevkový“ prístup predstavuje recept na katastrofu. Ak nemáte zdroje na zostavenie veľkého výskumného tímu, dobrý výskumný projekt sa bude vyznačovať skôr hĺbkou než šírkou. Ak zadefinujete svoju tému príliš široko, nebudete spravidla schopní o nej povedať nič hlbšie.

Ako hovorievam svojim študentom, vaším cieľom by malo byť, aby ste povedali „veľa o mále (malom probléme)“. Znamená to, že musíte odolať pokušeniu povedať „málo o veľa veciach“. Tá druhá cesta môže naozaj predstavovať niečo ako „vykrúcanie sa“. Ak má téma široký rozsah, je práve preto možné prelietať z jedného aspektu na druhý bez toho, aby bol človek prinútený prehľbiť a preveriť každú časť svojej analýzy.

VEĽKÁ TEÓRIA

Zatiaľ čo „výlevkár“ prelieta a skúša raz to a hneď niečo iné, výskumník, ktorý si zvolí stratégiu veľkej teórie, sa zamestnáva budovaním teoretických ríš. Zakliesnení vo svojich kreslách sa teoretici tohto typu nikdy nepotrebujú zahrávať s obyčajnými „faktmi“. Namiesto toho môžu niekedy spriadať pavučiny z množstva slov, ktoré, ako povedal C. Wright Mills (1959), by sa dali zredukovať na niekoľko viet.

Napriek tomu by ste nemali opovrhovať situáciou, kedy by ste mohli získať PhD. bez toho, aby ste museli opustiť svoju dôverne známu univerzitnú knižnicu. Ja by som mal byť naozaj posledný, kto kritizuje veľkú teóriu, pretože som PhD. získal práve takouto metódou!

Zvyčajne je však rozumné uvedomiť si, že každé „riešenie“ v sebe nesie zárodok ďalších problémov. V prípade veľkej teórie môžu nastať tieto problémy:

- Dokázate vôbec niekedy vyjsť z knižnice, aby ste napísali svoju prácu? V každej knihe bude istotne zoznam ďalších „dôležitých“ odkazov a tak ďalej až *do nekonečna*. Každému, kto si myslí, že teoretická dizertačná práca predstavuje „rýchle riešenie“, odporúčam, aby si zvážil, či má dosť silnú vôľu na to, aby dokázal prestať čítať. Tiež by bolo rozumné, aby si prečítali Borgesovu poviedku „Babylonská knižnica“, rozprávajúcu poučný príbeh o učencoch, ktorí verili, že ak vytrvajú v hľadaní, odhalia všetko poznanie na základe ešte jednej ďalšej knihy.
- Módne trendy v teóriách sa menia – a nikde inde v takej miere ako v spoločenských vedách. Ak sa rozhodnete pre nejakú teoretickú tému, budete sa musieť vždy obávať možnosti, že teoretický vietor zmení smer a bude viať, povedzme,

z Paríža do nejakého neznámeho miestečka, kde pôsobí teoretická škola, ktorú vôbec nepoznate.

- Ak pracujete na veľkej teórii, môžete stráviť veľa času konštruovaním elegantných vysvetlení sveta bez toho, aby ste niekedy naviazali kontakt so základom, na ktorom ten svet spočíva. Kafka (1961) vo svojej úžasnej poviedke „Výskum psa“ vykresľuje úchvatný obraz „vzdušných psov“ (*Luft Hunde*), ktorí sa vznášajú na vanúškoch nad zemou a skúmajú svet zhora, no bez akéhokoľvek kontaktu s ním (sú takí odrezaní od sveta, že Kafkov výskumník psov sa čuduje, ako sa dokážu rozmnožovať!).

Čitateľa tejto knihy však budú viac zaujímať riešenia než kritika. Preto prejdem k výkladu niekoľkých praktických stratégií, ktoré môžu byť užitočné pre potenciálnych „zjednodušujúcich induktivistov“, „výlevkárov“ aj „veľkých teoretikov“.

STRATÉGIE PRE ZJEDNODUŠUJÚCICH INDUKTIVISTOV

Ak vám vaše predchádzajúce vzdelanie dalo do výbavy zopár vlastných výskumných nápadov, utešte sa tým, že vaša dilema nie je nezvyčajná a dá sa vyriešiť.

Načrtnem tri stratégie, ktoré môžete použiť, ak sa ocitnete na tejto lodi. Cieľom každej je povzbudiť vás, aby ste využili už získané poznatky ako prostriedok pri generovaní skúmateľného problému. Tri stratégie, o ktorých budem hovoriť, sú:

- Využitie konceptov ako prostriedkov zvýšenia citlivosti,
- využitie zovšeobecnení druhých ľudí,
- zavedenie tretej premennej.

Využitie prostriedkov zvýšenia citlivosti

Aby ste mohli považovať poznatky, ktoré ste si osvojili, za prostriedok, musíte porozmýšľať o tom, ako môžu zvýšiť vašu citlivosť v súvislosti s rôznymi skúmateľnými otázkami. V jednej z predchádzajúcich kníh (Silverman, 1993, s. 6–8) som sa snažil odlišiť štyri typy citlivosti:

- Historickú,
- kultúrnu,
- politickú,
- kontextovú.

Väčšina z nich sa vysvetľuje sama. Historická citlivosť znamená, že všade tam, kde je to možné, by mal výskumník pri rozpracovávaní novej výskumnej témy preskúmať príslušné historické dôkazy. Kultúrna citlivosť odhaľuje, ako špecifické formy kultúrnej reprezentácie formujú určité druhy „skúseností“, o ktorých sme hovorili v na-

šich štyroch kriticky posudzovaných výskumných štúdiách. Politická citlivosť poukazuje na skryté záujmy za aktuálnou mediálnou „panikou“ a prezrádza, že tento spôsob určovania povahy našich výskumných tém je nespoľahlivý práve tak, ako plánovanie výskumu v súlade so záujmami administratívy a vedenia.

Kontextová citlivosť sa vysvetľuje sama v najmenšej miere a je najspornejšou kategóriou v zozname. Dlhšie vysvetlenie znie:

Pod „kontextovou“ citlivosťou rozumiem dve veci:

- Uvedomenie si, že zdanlivo rovnaké inštitúcie, ako sú „rodina“, „kmeň“ alebo „veda“, nadobúdajú množstvo významov v rôznych kontextoch;
- počopenie, že účastníci spoločenského života aktívne vytvárajú rámec toho, čo robia, a že sociálni výskumníci by nemali jednoducho vnášať svoje vlastné predpoklady o tom, ktorý kontext je dôležitý v akejkoľvek situácii (1993, s. 8).

Takáto kontextová citlivosť by poukazovala na to, že záležitosti ako „zotavenie sa z depresie“, „kvalitná starostlivosť“ a „mestské uzdravovanie“ nie sú jednotné fenomény, ale nadobúdajú špecifické významy v rôznych lokálnych kontextoch a lokálnych kultúrach (Gubrium, 1988), okrem iného v závislosti od toho, kto predstavuje publikum pre popis.¹

Na záver ešte jedna myšlienka. Štyri druhy citlivosti, o ktorých sme hovorili, ponúkajú rozličné, niekedy protichodné spôsoby generovania výskumných tém. Netvrdím, že všetky by sa mali použiť na začiatku každej výskumnej štúdie. Ak však nebudeme citliví voči *každej* z týchto tém, vystavíme sa nebezpečenstvu, že skĺzneme k definovaniu výskumných tém na základe bežného uvažovania. Toto je téma, ku ktorej sa ešte vrátim, najmä v kapitole 6.

Využitie skorších zistení alebo teórií

Phillipsová a Pugh (1994, s. 49–52) navrhujú ako jednu z pomôcok lenivej výskumnej fantázie, začať so skôr navrhnutými zovšeobecneniami a potom sa pokúsiť nájsť ich obmedzenia postulovaním nových podmienok. Keďže pregraduálne vzdelávanie v spoločenských vedách väčšinou kladie veľký dôraz na „klasickú“ literatúru, môžete niekedy za účelom generovania výskumného problému zmobilizovať svoje poznatky o „klasických“ dielach. V jednej z predchádzajúcich kníh (Silverman, 1985, s. 10–11) som uviedol dva príklady postulovania novej podmienky pre klasické zovšeobecnenia v sociológii.

Najskôr si Alvin Gouldner (1954) všimol, že „ideálny typ“ byrokracie Maxa Webera vychádza z veľkej časti z výskumov vládnych byrokracií. Na základe toho Weber vzdvihol pri dosahovaní konsenzu úlohu demokraticky definovaných formálnych pravidiel. Gouldner na základe výskumu dodržiavania pravidiel v súkromnom sektore dokázal identifikovať meniace sa úrovne a východiská súhlasu zamestnancov s pravidlami.

Potom si Lipset et al. (1962) všimli, že „železný zákon oligarchie“ Roberta Michelsa vzbudil záujem o činitele, ktoré robia organizácie nedemokratickými. Na zá-

klade výskumu vysoko demokratickej organizácie identifikoval Lipset s kolegami antidemokratické aj demokratické tlaky v rámci fungovania organizácií. Takýmto spôsobom dokázali pochybníť nevyhnutnosť tohto železného zákona.

Nedávno som sa začal zaujímať o podmienky, v akých mali klienti tendenciu pochopiť odporúčania, ktoré im poskytli v poradenskom rozhovore zdravotníckimi profesionálmi. Vo výskume rozhovorov medzi opatrovateľmi a prvorodičkami Heritage a Sefi (1992) zistili, že matky mali väčšiu tendenciu uznať dôležitosť odporúčaní vtedy, keď súviseli s problémami, ktoré vyjadrili ony samy.

V mojom vlastnom výskume poradenských interview o vyšetreniach na HIV (Silverman, 1997b) som začal so zisteniami Heritagea a Sefiho ako s počiatočným zameraním svojho výskumu. Ako som si všimol, časové obmedzenia v mnohých poradenských centrách mali za dôsledok, že pre poradcov bolo veľmi ťažké osvojiť si takýto prístup zdanlivo zameraný na klienta. Moja výskumná otázka sa zmenila na skúmanie toho, ako obidve strany postupovali, aby sa vyhli otvoreným nezhodám počas poskytovania alebo prijímania potenciálne nepodstatných odporúčaní (1997b, s. 154–181).

Zavedenie tretej premennej

Podľa popisu Rudestama a Newtona (1992, s. 12–16) vyžaduje zavedenie tretej premennej, aby ste k oblasti svojho výskumného záujmu pridali faktor určujúci zameranie. Títo autori uvádzajú príklad študenta, ktorý sa zaujímal o to, ako mladí ľudia pozerajú na starších. Túto tému môžete zmeniť na menej všeobecnú, skúmateľnejšiu a zaujímavejšiu, ak zavediete tretiu premennú. Môžete sa napríklad opýtať: vplýva na to spolužitie so starým rodičom? Alebo sa môžete sústrediť na to, aký účinok majú na mladých ľudí reprezentácie starších v médiách. Ďalej môžete na základe uplatnenia „kontextovej citlivosti“, ktorú som popísal vyššie, ešte väčšmi ohraničiť svoje zameranie, ak si položíte otázku, ako, kedy a kde mladí ľudia generujú opisy starších ľudí.

Ak máte sklon „induktivisticky zjednodušovať“ veci, mali by ste sa teraz pokúsiť vyriešiť cvičenie 5.1 na konci tejto kapitoly.

STRATÉGIE PRE „VÝLEVKÁROV“

Robte menej, ale dôkladnejšie (Wolcott, 1990, s. 62).

Wolcottova rada je rozumná. Zúženie zamerania je často najdôležitejšou úlohou pri príprave návrhu výskumného projektu. „Výlevkárom“ poletuje v hlavách toľko nápadov, že je úplne nad ich schopnosti zostúpiť k užšiemu zameranému výskumu.

Každá téma sa zdá byť fascinujúca. Všetky aspekty sa zdajú byť navzájom prepojené a každá prečítaná práca iba pridáva ďalšie nápady (a odporúča ďalšie čítanie). Takže, aj keď dokázate pochopiť hodnotu robenia veľa z mála, ľahšie sa to hovorí,

než robí. Zostáva otázka: ako budete postupovať pri zužovaní šírky svojich nápadov? Vysvetlím vám tri praktické techniky, ktoré vám pomôžu odpovedať na túto otázku:

- Kreslenie vývojového diagramu,
- definovanie hádanky,
- pozeranie cez približovací objektív.

Vývojový diagram

Práca s dátami vyžaduje prechod od pasívneho čítania na aktívnu analýzu. Ak ste nedokázali využiť počiatočné fázy výskumu na zúženie rozsahu svojej témy, analýza dát sa stane veľmi náročnou:

Veľké množstvo výskumných otázok sťažuje možnosť postrehnúť vynárajúce sa súvislosti medzi rôznymi časťami v základných dátach a úspešne integrovať zistenia (Miles a Huberman, 1984, s. 36).

Pri zužovaní rozsahu zamerania môže byť zmysluplné, ak si ako pomôcku nakreslíte počiatočný vývojový diagram zachytávajúci vaše kľúčové koncepty a ich možné vzájomné vzťahy. Podľa Milesa a Hubermana:

Konceptuálne rámce sa najlepšie zostavujú graficky, a nie v texte. Užitočné je, ak sa vám podarí dostať celý rámec na jednu stranu (1984, s. 33).

Vývojový diagram v rozsahu jednej strany predstavuje užitočnú techniku pri písaní kníh aj pri realizácii výskumu. Napríklad, keď píšem tieto slová, pravidelne sa pozerám do druhého dokumentu, v ktorom mám náčrt tejto knihy. Tento náčrt som po každom predbežnom čítaní priebežne upravoval. Pri písaní každej kapitoly ho stále revidujem.

Zvyčajne potrebujete niekoľko pokusov, kým dopracujete vývojový diagram do takého stavu, ktorý vám bude užitočný. Miles a Huberman odporúčajú experimentovať s rôznymi spôsobmi, ako vymedziť zameranie výskumu. Ich základné odporúčanie však znie: „Začať s hmlistou výskumnou otázkou, a potom sa pokúsiť odstrániť hmlu“ (1984, s. 35).

Definovanie hádanky

Jedným zo spôsobov, ako prelomiť bludný kruh nekonečných faktov a teórií, je odložiť knihy stranou a položiť si otázku: čo sa v skutočnosti pokúšam zistiť? Presnejšie, akú *hádku* sa pokúšam vyriešiť?

Považujte výskum za jeden z mnohých druhov riešenia hádaniek v rámci súboru aktivít, ako sú skladačky, vyplňanie krížoviek alebo vyšetrovanie zločinov. Každá aktivita sa spája s vlastným súborom viac alebo menej jedinečných aktivít (pozri však Alasuutari, 1995, kde je uvedená paralela medzi kvalitatívnym výskumníkom a Sher-

lockom Holmesom). Jennifer Masonová tvrdí, že „celý kvalitatívny výskum by sa mal sformulovať na základe intelektuálnej hádanky“ (1996, s. 6). Rozlišuje tri druhy otázok, ktoré môžu generovať intelektuálne hádanky toho typu, ktorý by kvalitatívni výskumníci prijali, a síce:

- Ako alebo prečo sa vyvinulo X? (vývojová hádanka)
- Ako funguje X? (mechanická hádanka)
- Čo zapríčiňuje X alebo aký vplyv má X na Y? (kauzálna hádanka) (1996; s. 14)

Uvažujme v nadväznosti na Masonovú, ako by sme mohli definovať hádku. Povedzme, že sa vo všeobecnosti zaujímate o „zneužívanie detí“. Svoju tému by ste mohli zúžiť tak, že by ste si vybrali jednu z nasledujúcich otázok:

- Ako alebo prečo sa prvýkrát identifikovalo „zneužívanie detí“? (vývojová hádanka)
- Ako sa (a kto) identifikuje „zneužívanie detí“? (mechanická hádanka)
- Aké sú charakteristiky ľudí, ktorí zneužívajú deti, a charakteristiky zneužívaných detí? Aký účinok má zneužívanie detí na obidve skupiny? (kauzálna hádanka)

Keď si raz zostavíte takýto zoznam, uvidíte, že nie je možné uspokojivo vyriešiť všetky tieto hádanky. Ktorú hádku si teda vyberiete? Nasleduje niekoľko ďalších otázok, ktoré sa oplatí položiť si:

- Ktorá hádanka ma zaujíma najviac?
- Ktorá hádanka by mohla najviac zaujímať môjho školiteľa alebo grantovú komisiu?
- Ktorá hádanka najviac súvisí s témami, s ktorými už mám nejaké teoretické alebo empirické skúsenosti?
- Ktorá hádanka by generovala otázky, na ktoré by som dokázal odpovedať s využitím svojich vlastných prostriedkov a dát, ktoré už mám k dispozícii?

Približovací objektív

Wolcott (1990) uvádza príklad istého doktoranda, ktorý nikdy nedokončil výskum správania v triede. Ako pravý „výlevkár“, tento úbohý študent mal stále potrebu čítať ďalšie a ďalšie knihy a zbierať ďalšie dáta.

Wolcott navrhol praktické riešenie, a to tak, že použil analógiu s približovacím objektívom. Povedzme, že si chcete urobiť fotografiu nejakého dovolenkového strediska. Mohli by ste si zvoliť nejaké dostatočne vysoké miesto, povedzme blízku horu, a pokúsiť sa urobiť fotku celej lokality. V tomto prípade, ako upozorňuje Wolcott, „ak chcete, aby bolo toho na obrázku viac, musíte obetovať blízkosť detailu“ (1990, s. 63).

Alebo naopak, môžete zaostriť fotoaparát na jeden záber zblízka. To, čo stratíte z hľadiska šírky, získate mnohovrstvným detailom – povedzme nejakým konkrétnym jedlom, na ktorom ste si pochutnávali, alebo interakciou medzi dvomi miestnymi obyvateľmi.

Teraz analógiu s približovacím objektívom aplikujte na definovanie svojho vlastného výskumného zadania. Wolcott navrhuje, aby ste si „za stredobod záumu zvolili niektorý zvládnuteľný celok“ (1990, s. 69). Ak sa tak, ako jeho študent, zaujimate o správanie v triede, sústreďte sa na jedného študenta, jeden deň, jednu vyučovaciu hodinu alebo jednu zásadnú udalosť.

Krása takéhoto zúženého záujmu spočíva v tom, že jeho výsledkom bude zvládnuteľná a splniteľná výskumná úloha. A navyše v tomto zábere zblízka nebudete uväznený navždy. Tak ako fotograf, aj vy môžete „postupne približovať záber, až kým sa nestane deskriptívna úloha splniteľnou, a potom môžete záber zase oddialiť, aby ste znovu získali perspektívu“ (1990, s. 69).

V nadväznosti na Wolcotta sa môžete neskôr kedykoľvek pokúsiť rozšíriť svoje zovšeobecnenia pomocou ďalších dát na rôznych úrovniach „reality“. Počiatočné „priblíženie záberu“ vás však rozhybe – von z knižnice a do práce s dátami.

Ak máte sklón byť „výlevkár“, mali by ste sa teraz pokúsiť vyriešiť cvičenie 5.2.

Varovanie: vyvarujte sa redukcionizmu

Jednou z výhod tretej premennej je to, že chráni pred tendenciou pokúšať sa vysvetliť komplexné spoločenské procesy v pojmoch jednej príčiny. Takýto redukcionizmus sa často vyžaduje pri krížových výsluchoch na súde („odpovedzte áno alebo nie!“) a v rozhovoroch v médiách (kde požiadavka na zjednodušenie má niekedy za dôsledok, že vedci pracujúci na výskumoch vyzerajú, akoby nesúvisle tárali).

Preto by ste si nemali zamieňať moje diagnostikovanie „výlevkárstva“ a moje odporúčania upresniť výskumný problém s pokusmi o redukcie komplexného spoločenského sveta na jediné premennú. Tak ako lekári hovoria o tom, že sa stretávajú s pacientmi, ktorí ich sklamú, nie je nič horšie, ako keď podrobný seminár o niečích výskumoch privíta nejaký chytrák svojou verziou vyjadrenia: „To všetko je veľmi zaujímavé. Ale to, čo ste popísali, má určite do činenia s mocou, rodovými otázkami, postmodernitou atď.“

Aký pekný, jednoduchý svet by to bol, keby sa všetko dalo zredukovať na jeden faktor! V tejto chvíli by sme však mali prenechať snahu dosiahnuť takýto druh jednoduchosti fanatikom a tým teoretickým fyzikom, ktorí udatne hľadajú jednotnú teóriu hmoty.

Žiaľ, spoločenský vedci, ktorí vyhlasujú, že jeden faktor alebo inštitúcia („moc“, „pohlavie“) je príčinou všetkého, sa nenechajú odradiť a budú robiť „výskum“, aby to „dokázali“. Napríklad Waitzkin si stanovil vo výskume komunikácie medzi lekárom a pacientom chvályhodný cieľ dať do súvisu „každodennú interakciu jednotlivcov na mikroúrovni“ so „štruktúrami dominancie na makroúrovni“ (1979, s. 601). Ako však upozorňujú Rayner a Stimson (1979), Waitzkin použil mechanistickú verziu marxizmu, založenú na pojmoch materiálnej základne a nadstavby, ktoré jednoducho redukujú vzťah medzi lekárom a pacientom na ideologický štátny aparát kapitalistického štátu.

Waitzkin – vedomý si toho, čo odhalí – zjavne pracoval so svojimi dátami ako s ilustráciou vopred vytvorenej teórie. Tvrdí napríklad, že lekári vysielajú svojim pacientom ideologické posolstvá o „etike práce“. Jeho zistenia sa však opierajú o malý úsek z rozhovoru, v ktorom sa lekár po tom, ako počul, že jeho pacient je unavený, opýtal, či je „schopný ... pracovať celý bežný pracovný deň“. Keď s tým pacient súhlasí, lekár hovorí: „Výborne“ (1979, s. 604–605).

Vyjadril som sa k tomu v jednej z predchádzajúcich kníh takto:

Waitzkin sa pri väčšine analytickej práce uspokojil prinajmenšom s veľmi redukovanými dátami. Bez akéhokoľvek dôkazu o protiklade môže čitateľ uprednostniť chápanie lekárových otázok o pacientovom zamestnaní ako prosté upevňovanie statusu pacientovho vyjadrenia o tom, že sa cíti byť unavený (Silverman, 1985, s. 186).

Preto by sa nemalo zamieňať zužovanie šírky výskumného problému s takýmto druhom redukcionizmu. Môžem iba zopakovať argumenty autorov nedávno publikovanej učebnice o kvalitatívnej metodológii:

Takáto reduktívna argumentácia nás vždy vyvádza z rovnováhy, ak berieme do úvahy rozmanitosť a komplexné usporiadanie sociálnych svetov. Odráža mentalitu, ktorá sa nedokáže vysporiadať s nestotou a viacznačnosťou spoločenského výskumu (Coffeyová a Atkinson, 1996, s. 15).

STRATÉGIE PRE VEĽKÝCH TEORETIKOV

Zrejším potenciálnym zlyhaním veľkých teoretikov bude redukcia „reality“ na nezakotvené súbory kategórií. Domnievam sa však, že menšiu časť čitateľov, ktorí cítia, že majú vlohy a temperament na teoretickú prácu, nič z toho, čo napíšem, neodradí. Ako som už poznamenal, práca s literatúrou môže niekedy skutočne predstavovať rýchly spôsob, ako napísať prijateľnú dizertačnú prácu.

Všetko, čím vám môžem v tejto situácii pomôcť, je zaželať vám šťastie a ponúknuť vám niekoľko odporúčaní, aby som urýchlil vašu cestu. Po prvé, pokúste sa ignorovať módné trendy. Po druhé, premýšľajte o tom, ako by vám nejaké dáta mohli pomôcť pri rozvíjaní teórie. Tieto odporúčania vysvetlím nižšie.

Ignorujte módné trendy

Ak ste si v intelektuálnej záhrade našli zákutie, ktoré vám vyhovuje, držte sa ho. Nerobte si ťažkú hlavu zo vševedkov, ktorí vždy čítali „zásadnú“ knihu od nejakého nového autora: v deviatich prípadoch z desiatich to iba odvedie vašu pozornosť. Pod vedením školiteľa si prečítajte súbor prác, ktorý bude predstavovať váš ústredný materiál, a zostaňte pri nich. Keď napíšete väčšiu časť svojej práce, môžete si potom dopriať potešenie z čítania širšieho výberu literatúry a použiť ho pri úvahách o dôsledkoch a obmedzeniach vášho prístupu – možno v záverečnej kapitole vašej práce. Dovtedy sa nenechajte vyrušovať.

Nájdite si nejaké dáta

Aj tí najaktívnejší myslitelia sa môžu stať trochu neprirodzene formálnymi, ak sú stále pripútaní k svojim stoličkám. Uvažujte preto o preskúmaní nejakého empirického materiálu určitého druhu. Aj keď nemusí predstavovať ústrednú časť vašej práce, môže slúžiť ako pomoc lenivej fantázií.

Zoberte si prípad dvoch študentov na mojej katedre, ktorí práve píšú „teoretické“ dizertačné práce. Nick sa zaujíma o to, čo on nazýva „odmietnutie práce“, a spája to s teoretickými myšlienkami o „ontológii túžby“. Napriek tejto vysoko komplexnej teórii považuje Nick stále za dôležité zozbierať materiál o dejinách Autonomie – talianskeho hnutia, ktoré odmietalo prácu – a o organizácii podpory v nezamestnanosti vo Veľkej Británii.

Jake sa zaujíma o kritiku existujúcich teórií komunity. V rámci toho sa pokúša o niečo, čo sám popisuje ako z väčšej časti filozofické cvičenie. Napriek tomu, na pomoc pri uvažovaní pozoruje bezdomovcov, žobrákov a hlavné spoločenstvo a robí s nimi rozhovory. Pokúša sa o niečo, čo nazýva „situovaná fenomenológia morálnej skúsenosti“ a má v úmysle použiť dáta iba na ilustráciu.

POZNÁMKY NA ZÁVER

Podobne ako väčšina dispozícií, aj sklon byť zjednodušujúci induktivista, výlevkár alebo veľký teoretik vzniká pravdepodobne kombináciou temperamentu a skúsenosti. Preto je nepravdepodobné, že čokoľvek, čo napíšem, vás odradí. Úspech tejto kapitoly preto nebude spočívať vo vašom obrátení, ale v tom, že vás urýchli na vašej vytýčenej ceste.

Na druhej strane by bolo príliš redukcionistické nazerať na tieto tri tendencie ako na osobnostné dispozície. Jay Gubrium (v osobnej korešpondencii) poukázal na to, že zjednodušujúci induktivizmus, výlevkárstvo a veľká teória sú rizikom povolania pre každý výskum v spoločenských vedách. V tomto zmysle sú tieto tendencie prítomné v každom z nás a musíme si ich neustále uvedomovať, ak chceme, aby bolo naše počínanie teoreticky erudované a empiricky zakotvené.

ZHRNUTIE

Výber výskumnej témy si môžete uľahčiť, ak odoláte trom pokúšeniam. Po prvé, zjednodušujúci induktivizmus sa nazdáva, že pri skúmaní sveta nemusíme nič predpokladať. Hypotézy sa namiesto toho nejakým spôsobom vynoria, keď sa budeme iba „potĺkať“ s cieľom verne reprezentovať svety subjektov. Zjednodušujúci induktivizmus je prinajlepšom pohodlný mýtus, ktorý ignoruje teoretické sýtenie každého pozorovania a môže slúžiť ako ospravedlnenie nedôsledného výskumu bez zamerala. Najlepšie sa mu čelí:

- Využitím konceptov ako prostriedkov na zvýšenie citlivosti,
- využitím zovšeobecnení iných ľudí,
- zavedením tretej premennej.

Po druhé, *taktika kuchynskej výlevky* predstavuje pokus zahrnúť každý aspekt problému, na ktorý sa len dá pomyslieť, aby sme ukázali šírku vlastných vedomostí a urobili dojem na potencionálnych školiteľov. Ak však zadefinujete tému veľmi na široko, zvyčajne o nej nedokážete povedať nič hlbšie. Dobrý návrh výskumného projektu charakterizuje skôr hĺbka než šírka. Výlevkárstvu môžete čeliť:

- Kreslením vývojového diagramu,
- definovaním hádanky,
- pozeraním cez približovací objektív.

Po tretie, *veľkí teoretici* budujú teoretické ríše. Pevne usadení na svojich stoličkách, nepotrebujú sa takíto teoretici nikdy zahrávať s obyčajnými „faktmi“. Dôsledkom nemusí byť osvietenie, ale iba pavučina z množstva slov. Tieto tendencie sa môže čeliť:

- Ignorovaním posledných módných trendov,
- nájdením nejakých dát.

POZNÁMKA

¹ Pozrite si kapitolu 26, v ktorej je ďalšia diskusia o výskumoch s týmito témami v súvislosti s posudzovaním „kvality“ kvalitatívneho výskumu.

Ďalšie čítanie

Ako pomoc pri ďalšom rozmyšľaní, ako definovať vlastný výskum, vám odporúčam tri základné texty: Amanda Coffeyová a Paul Atkinson: *Making Sense of Qualitative Data* (Sage, 1996), kapitola 1; Jennifer Masonová: *Qualitative Researching* (Sage, 1996), kapitoly 1–2; a David Silverman: *Interpreting Qualitative Data: Methods for Analysing Talk, Text and Interaction* (Sage, 1993), kapitola 1.

Užitočné, avšak viac špecializované texty sú: Pertti Alasuutari: *Researching Culture* (Sage, 1995), kapitola 13; Martyn Hammersley a Paul Atkinson: *Ethnography: Principles in Practice* (Tavistock, 1983), kapitola 2; a Anselm Strauss a Juliet Corbinová: *Basics of Qualitative Research* (Sage, 1990; vyšlo aj v češtine ako *Základy kvalitatívneho výskumu*. Boskovice: Albert, 1999), kapitoly 1–4.

Cvičenie 5.1: stratégie pre zjednodušujúcich induktivistov

- 1 Pokúste sa dať svoje výskumné nápady do vzťahu s jedným alebo *všetkými* typmi „citlivostí“, o ktorých sme hovorili v tejto kapitole:
 - Historický,
 - kultúrny,
 - politický,
 - kontextový.Akým spôsobom by vás to mohlo viesť k preformulovaniu výskumných záujmov?
- 2 Prečítajte si ešte raz akúkoľvek teoretickú alebo výskumnú štúdiu, ktorú poznáte. Pokúste sa postulovať nové podmienky, ktoré by vám umožnili rozpracovať novú alebo súvisiacu výskumnú tému.
- 3 Pokúste sa doplniť do oblasti svojho výskumného záujmu niekoľko dodatočných premenných. Potom zistíte, ktorá z týchto premenných by najviac prehĺbila váš projekt alebo by sa dala najjednoduchšie skúmať (napr. sú dáta dostupné a dajú sa pomerne ľahko zozbierať?).

Cvičenie 5.2: stratégie pre výlevkárov

- 1 V rozsahu nie viac ako jedna strana si nakreslite vývojový diagram, ktorý bude zachytávať vaše kľúčové koncepty a vzťahy medzi nimi.
- 2 Prehodnoťte oblasť vášho výskumného záujmu z hľadiska nasledujúcich otázok a preformulujte svoj výskumný problém z hľadiska *jedného* druhu hádanky:
 - Ako alebo prečo sa vyvinulo X? (vývojová hádanka)
 - Ako funguje X? (mechanická hádanka)
 - Čo zapríčiňuje X alebo aký vplyv má X na Y? (kauzálna hádanka) (Masonová, 1996, s. 14)
- 3 Použite techniku približovacieho objektívu a zamerajte svoj záujem na nejaký zvládnuteľný „jeden celok“, ktorý by mohol slúžiť ako počiatočný súbor dát na vyriešenie vašej hádanky.